

Folyóközök építésze

az építészet tündöklése a Tisza ártérében

Nagy Balázs BME ÉDI 2. féléves beszámoló
egyéni kutatás tárgy
2014.06.11.

„Maritime nations are always cosmopolitan, but we Bavarians, Austrians, Hungarians and Serbians have no ocean. For us the 'river' symbolizes the promise of the ocean. The river allows us to reach distant shores, it releases us from our isolation.”

Konrád György

tartalomjegyzék:

1. bevezetés, indító gondolatok
2. a Tisza és az ember viszonyáról
3. az ártér használatáról
4. az ártéri gazdálkodás áttekintése, múlt és jelenkori állapotok
5. regionális stratégiák - lehetőségek - elvárások
6. építészeti szerepvállalás - ártéri építészet
7. a „kataszter” – fejlesztési területek áttekintése Magyarországon - mellékletként

A dolgozat a Tisza árterének összefoglaló bemutatásával és fejlesztési lehetőségeinek feltárásával kívánja azokat egy építész első útkereséseit felfedni.

1. Bevezetés, indító gondolatok

A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy az az első ránézésre inhomogén tiszai ártérhasználat és életforma, ami az ármentesítés előtti időszakban az egész Alföldre jellemző volt, korlátok közé szorulva és a mai kor vívmányait alkalmazva, de továbbra is létezik, él. A folyó sokat emlegetett folyton változósága kevésbé érhető tetten, mint azt gondolnánk. A Tisza folyó haszonvételeinek szinte minden fontos eleme ma is megtalálható a napi gyakorlatban. A víz és ember kapcsolata módosult ugyan, de messziről tekintve nem változott lényegesen. A közelmúltban bekövetkezett kimagasló terjedelmű árvizek azonban rávilágítottak a fejlesztés valamilyen irányú szükségességére. Magyarországon és a térség más országaiban a társadalmi érdeklődés az elmúlt tíz évben sűrűn kíséri figyelemmel életterünkben az árvízi biztonság kérdéskörét. A főváros és a folyóparti vidéki nagyvárosok mind küzdenek valamilyen publicitást „élvező”, az árhullámokkal kapcsolatba hozható problémakörrel, de emellett fontos megjegyeznünk, hogy a vidék ugyanúgy használója ezen ártereknek, persze az élettér itt is védelemre szorul.

S, nem csupán az élettér megteremtésére és védelmére irányuló fejlesztésekre van szükség, hanem újra meg kell teremteni egyfajta eszmei értékítéleten alapuló tájhasználatot, a használók lehetőleg minél nagyobb körét érdekeltté kell tenni a fejlesztésben és a dominánsan műszaki szempontokat szem előtt tartó ártéri védelem és használat hangsúlyát csökkenteni kell.

A kérdés:

Milyen csatornákon van egy építésznek szerepe ebben a viszonyrendszerben, mi a hatékony és felelős szerepvállalásának módja? Egyáltalán van-e ilyenre szükség? Ha igen, hol a mozgástere? Dolgozatom első részének célja a Tisza árterületének átfogó, a teljesség igényét mellőző történeti áttekintése; lezárásként pedig egy koncentrált terület vizsgálata, mely előkészítő fázisait tartalmazza egy lehetséges fejlesztési koncepció kialakításának.

A hipotézis:

Az ártéri területek felértékelődésével olyan eszmei és természeti többlet juthat a térség, amely identitásképző elemként hozzájárulhat egy folyóparti vidéki életforma vonzóbbá tételéhez. Nem állítja meg az urbanizált területek felé történő migrációt, de megszólíthat egy olyan közeget, akik számára egy újabb szempont kínálkozhat, hogy rövidebb vagy hosszabb időt éljenek a két folyónk egyike mellett.

A metodika:

Első körben fontos volt megvizsgálni, hogy a történeti tényeken túl ma milyen elsősorban nem-építészeti, hanem társadalmi kihívásokkal kell szembenézni az árterületek javítása érdekében, mik azok a tényezők, amik konfliktust jelentenek, milyen fejlesztések elé néz az árvízi védelem, milyen állapotban vannak a fejlesztendő területek. A barangolások ideje lejárt, az alábbi rövid írásban igyekszem összefoglalni a nézeteimet.

Abstract:

It became clear by the research that the prima facie inhomogeneous use of floodplain and form of life at the Tisza – that was prevalent throughout In Hungary, The Great Plain in the period before the protection against inundation and flood-prevention – even though limited considerably and updated by contemporary achievements, however it is still existent, it is still living. The much referred constant change of the river is less detectable than one could guess. Almost all the important ways of utilization of river Tisza can be found in the daily practice today as well. Even though the relation between water and men has been altered, but has not been changed essentially. The most recent extensive floods, however, have pointed to the necessity of some ways of development. In Hungary as well as elsewhere in the region the issues of flood safety have come into prominence in the past ten years. Budapest and the larger riverside towns in the country are all struggling against some problems in connection to floods that 'gain' publicity. It should be noted, though, that in the countryside the flood-plain is fittingly utilized, however the space of living needs safety there as well. And it is not sufficient to make developments to create and preserve a space of living, but a sort of usage of land should be established that relies on an ethical/ideal evaluation. As many of the users should be made concerned in the development as possible. And the dominance of the technical aspects in the flood-control and flood-plain usage should be reduced.

The question is: what roles the architect can play in this system of relations, in what way can they effectively and responsibly function? Should they do at all? If yes, how?

2. Folytonosság – A Tisza és az ember kapcsolatáról

Alkalmazkodó kapcsolat A folyó és ember együttélésének viszonyai négy szakaszra bonthatók, melyek a társadalmi fejlődés különböző szakaszait követték. Első szakasz, amikor az ártéren élő ember elviselte a folyó szeszélyeit. Nyilvánvalóan összemérhetetlen tevékenysége a mai társadalom tevékenységével, de figyelemre méltó az a rugalmasság és mozaikszerű tájhasználat, ami alkalmazkodott a vízálláshoz és az ár kiterjedtségéhez a Tisza árterületén megvalósult. A prédiomok természeti gazdálkodást megvalósító önellátó települések és gazdaságok voltak, amik a XII-XIV. század jellemző gazdasági formái voltak Magyarországon. Ebben az időszakban fejlődik ki a fokgazdálkodás, mely a kezdeti időkben a folyó és az árasztott területek viszonyát szabályozott módon a magas partba vájt természetes, vagy mesterséges csatornákon keresztül már a gazdálkodók saját maguk kontrollálták. Mocsárvidékek, állandóan töltött vízjárta területek jellemzik ezt az időszakot. Ez emberek törekedtek az ésszerű, tapasztalatokon alapuló, helyi jelentőségű szabályozási munkák elvégzésére. Ezt az időszakot nevezik nedves gazdálkodásnak. A prédiomok a feudális társadalmi berendezkedéssel az allódiomokká, bérmunkásokat foglalkoztató gazdaságokká, majorságokká fejlődtek. Tekintve, hogy az időszakosan árasztott földek mindig bő termést hoztak és a XVIII. századra az allodiális jogi viszonyok ezt lehetővé tették, a nagybirtokosok mindig igyekeztek saját majorságaik számára megnyerni a legjobb ártereket, melyek egy töredékét a szántóföldek kialakítására és gátépítési robotért cserébe átengedtek a zselléreknek. A nagybirtokosi túlsúly és az gabona árukereskedelem kezdi felértékelni a töltések, gátak szerepét, amelyek nemcsak az ártéri védelmet szolgálják ki, de vontatótöltéseké is váltak, így a vízi kereskedelem alapjaivá léptek elő. Ezzel egy időben megindulnak a nagybirtokosi lecsapolások. A beavatkozások kétségtelenül előidéztek ezen társadalmi réteg gazdasági megerősödését, de már akkor horribilis költségű helyreállítási munkákat eredményeztek az alacsony technikai tudással épített silány minőségű védművek.

Preventív kapcsolat A XIX. század elejére jellemzőek lesznek a helyi jelentőségű körgátak, művelésbe vont területek védművei, illetve a lakott területek helyi gátrendszerei. A gátakon belül tovább élt a rét- és legelőgazdálkodás, az erdő- és gyümölcsfakultúra, az övzátonyokon az egynyári növénytermesztés, a méhészet, halgazdálkodás. Kialakulnak a mentett oldali legelők, szántók. Az ártéri területeken a keményfák nagy részét kitermelték, helyét a puhafás nyáras, fűzes veszi át. A reformkort megelőző időszakban az egyre összefüggőbb gátrendszereknek és a XIX. század közepétől elterjedt helyi kanyarulat-átvágásoknak együttesen akadályozták az árvizek levonulását, ezáltal a tetőzési szintek emelkedését eredményezték és esetenként a korábbiaknál is pusztítóbb árvizekhez vezettek. „ *A vízivilág nem óhajtott búzaországgá alakulni, sőt mindinkább terjedőben volt*”¹ Az embernek meg kellett barátkoznia azzal a gondolattal, hogy gazdasága, állatai; önmaga és élettere nincsenek biztonságban.

Aktív kapcsolat A Tisza újkori szabályozása köztudottam Széchenyi nevéhez köthető és a reformkor elvitathatalan érdeme. A társadalmi feszültségek addig éleződtek, hogy a kormány elkerülhetetlen lépésre szánta el magát. Eltökélte, hogy valaki olyan embert bíz meg a munkálatok szellemi vezetésével, aki személyiségénél fogva alkalmas a különböző társadalmi szereplők érdekegyesítésére. A társadalom szükséges szervezett együttműködésének feladatáknént fogalmazta meg az árvíz kérdést. Ebben a szellemben dolgozta ki Vásárhelyi Pál a Tisza szabályozás tervét. A terv a következő tételket tartalmazta leegyszerűsítve. „ *Az árvízvédelem műszaki feladatát a nagyvizek gyorsabb levezetését biztosító és az árvizek szétterülését töltésekkel megakadályozó árvízi meder*

---

¹ Fodor, Ferenc 1957:10

*kialakításában jelölte meg.*² Ilyen szemléletben született a továbbiakban az 1884. évi úgynevezett "tiszai törvény", majd az 1885-ben megalkotott vízjogi törvény. Egészen napjainkig ezek az elvek érvényesültek a Tisza árterületeinek mentesítésében. Vásárhelyi 1840 évi akadémiai székfoglalójában utal arra, hogy még a török hódoltság idején sem tapasztaltak hasonló rossz állapotban lévő árterületeket, mint a Tiszát felmérő kortársai tették azt. Heinrich Ditz 1867-ben megjelent írásában³ a következőképp vélekedik: „A magyarok úgy tetszik, hogy egyoldalúan csak a megnyert négyzetméterföldeket veszik számításba. A talajt a víz lecsapolásával nem javították, hanem rontották. Ezt csak később látták be. Ebből ismét látszik, hogy Magyarország az átmenet nélküli ellentétek országa. Vagy széttagolt parasztbirtokok, vagy hercegségi birtokok színhelye. A polgárság csak nem teljesen hiányzik. Az érdekek közelítése ezáltal nagyon megnehezül. Hiányzik a középvezető. Az alsóbb néprétegek tetteje és szorgalma nem érvényesül. Hiányzik egymás kölcsönös támogatása.” Ilyen általános közhangulatban kezd hozzá Széchenyi István Vásárhelyi Pál (aki akorra már bizonyította tehetségét a Vaskapu-szoros szabályozásnál) és Pietro Paleocapa (Velence akkori főépítész, a Pó szabályozója) később Kvassay Jenő trió vezetésével a Tisza újkori szabályozásának. Az első építkezések 1846 és 1896 között készültek és a koncepció teljes munkálataival 1937-ben készültek el. Vásárhelyi lényegében 101 db folyókanyarulat átvágást javasolt és a gátakat viszonylag közel kívánta létrehozni ezáltal is gyorsítva a bekövetkező árhullámok levonulását. Paleocapa a meanderező folyótól távolabb kívánta elhelyezni a gátakat, kevesebb átvágással. Ma már tudjuk, hogy a két tervből épp a kevésbé szerencsés részek valósultak meg, a nagybirtokosok lobbija, ellenállása és a kereskedelmi céllal gyakorlatilag a folyópartra települt városok helyzete – ahol szintén nem lehetett kialakítani a kívánt nagyvízi medreket – mind-mind rontotta az esélyeket, hogy a hullámtér és árterület az optimális módon alakulhasson. A Vásárhelyi-féle terv a kor társadalmi igényéből kiindulva célul tűzte ki, hogy az árvizek elöntésének megakadályozásával új termőterületeket adjon a mezőgazdaságnak, lehetőséget teremt a közlekedés és az ipar fejlesztésének, új teret ad a terület- és településfejlesztésnek. Ezek voltak a reformkor elsődleges célkitűzései és elvárásai a folyóval szemben, de a terv nem valósult meg teljes körűen. Vásárhelyi koncepciója azonban kiállta a próbát. 1895 és 2010 között összesen három tiszai gátszakadás volt a fővédvonalakon.

Passzív kapcsolat Az 1960-as években a mezőgazdaság kollektivizálása mellett a paraszti tulajdonú árterületek egy része beolvadt a termelészövetkezetekbe. A maradéknak maradt senkiföldjét, háztáji gazdálkodásként megművelni senki nem vállalkozott. Megjelentek a 70-es évektől kezdve a kemikáliák és műtrágyákból adódó folyamatos terhelések és az élővilág nehezen élte meg a ezeket az új kihívásokat. A földhasználók elfordultak az árterek hasznosításától, ezeknek a területeknek kizárólagos funkciója az áradások levonulását kiszolgáló puffertereké válása volt. Úgy tűnik azonban, hogy ennek a funkciónak egyre kevésbé tud megfelelni. Elkerülhetetlen volt továbbá, hogy a 90-es évek magánépítkezési robbanásának terepéül szolgáljanak, a tisztátalan körülmények közötti terjeszkedés színteréül lépjenek elő. Szintén a hetvenes években merült fel az igény a nyugatra való nyitás vágyával az előírások harmonizációjával, hogy az árvízvédelmi előírásokat is hangolják össze a nemzetközi szabályzatokkal. Az 1997-től életben lévő vízügyi szabályozás szerint, a mértékadó értékek magasodásával a fővédvonalak készültsége a Tiszán (függően az éppen aktuális koncepció szerint) 60 és 80 % közé tehető. Ez a köztudatba is mélyen beleivódó befejezetlenség érzése hatja át a társadalmi vélekedés egyik irányát a 2000-es évektől kezdődően. Gyerekkoromtól kezdve azt hallom a családban

---

² Szlávik, Lajos 2001:17

³ Ditz, Heinrich: Die ungarische Landwirtschaft 1867: 63-65, MTA ford. 1993: 63-65

és az ismerősöktől: *Igen, ezt a gátat ekkorra és ekkorra ekkorra és ekkorra tervezik építeni. Gyermekfejjel könnyen kérdezzük rá, miért?*

5. Regionális stratégiák, lehetőségek, elvárások

A Tisza, egyfajta életközösséget teremtő, természeti jelenség. A használat és életforma összekötője. A folyó változatos, egyre növekvő vízfolyama természetes határvonalként ugyan mindig is szolgált, de az első világháború eseményeitől eltekintve, kereskedelmi jelentőségén kívül, sosem volt meghatározó színtere nemzetközi események. A Tisza folyó mentén értelmezett régió, a Kárpát-medencében élők, a vízzel szoros kapcsolatban létezők közössége. (...) Fontos látni magunkat és fontos azt is tapasztalni, mit tart rólunk a külvilág, érdemes kitekinteni, milyen megítélése van a Tiszának távolról szemlélve.

A folyórendszer közép-európai viszonylatban az ma is az egyik legkritikusabb, legstabilizálatlanabb vize az uniós statisztikák szerint. (Ennek egyik oka, hogy a vízpartok minősítése és felmérése aránytalanul nagy sajátterejű gazdasági befektetést igényelne, amit a régió sok országa nem vállal magára. Az árvízi veszély a térségben igen magas, ugyanakkor a vízminőség és a vízpartok állapota a térség egyedülállóan kiváló.

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunkkor az EU ajánlásokat fogalmazott meg Magyarországgal kapcsolatban, ami érinti az vízi élőhelyek revitalizációit és a turisztikai fejlesztések integrálását az átfogó árvízvédelmi programokba. Ez a jelenlegi magyarországi törekvésekben kevésbé mutatkozik meg, elhanyagolhatóan kevés forrást különítenek el ilyen célokra; így a civil szervezetek, természetvédelmi szervezetek és önkormányzatok önálló fejlesztési törekvései módfelett korlátozottak. Ha bírálattal nélkül elfogadjuk, hogy a „Vásárhelyi Terv továbbfejlesztése” fejlesztés alkalmával közeljövőben létrehozandó tározók és ártéri fejlesztések – melyeket nem övez társadalmi konszenzus – jelentős természetvédelmi hozadékkal rendelkezik is majd, akkor sem látni jeleit kapcsolódó beruházások társításának. Így pedig féltő, hogy az itt élő emberek életminősége, sem az ártéri (vagy folyóparti) kötődése, identitása nem erősödik semmilyen tekintetben.

A felelősségről

A társadalomban tudatossá kell tenni, hogy az árvíz nem rendkívüli természeti katasztrófa, hanem a folyó vízjárásának véletlenszerűen ismétlődő, de természetes eseménye. Nincs kapcsolatban ez a ritmus a természeti katasztrófákkal, szennyezésekkel. Amit általában árvízi katasztrófáknak állítanak be, kétségtelenül nagy társadalmi és gazdasági károk okozója, de nem írató egyértelműen a folyó vízállás szeszélyének számlájára. A településrendezési tervek sokszor nem-, vagy hibásan veszik figyelembe a folyóparti változásokat és semmilyen módon nem szankcionált a korábbi, engedély nélküli építés. A felelőssége az építésnek - azt gondolom - itt kezdődik. Kérdéses, hogy hosszú távon kimondható-e a gondolkodásmódot a károkat megelőző, építészeti szempontokat is mérlegelő stratégia kidolgozása, mely visszametszené ezeket a településrészeket. Kárt tenne-e egy ilyen mérlegelés? Felvállalható-e annak érdekében, hogy a jövőbeni károk mérsékelhetők legyenek? Az itt élők elemi biztonságérzete valószínűleg szemléletváltással növelhető csak, hiszen a gátak az egekig nem magasíthatók.

Megmunkált táj

A tiszai hullámtér mintegy egynegyede erdő, aminek fele természetyszerű erdő (nemes nyár és nemesített fűzzel) és csak kisebb része elsődlegesen természetvédelmi rendeltetésű, idős, természetyszerű erdő. A gyepek a hullámterek mintegy hatodát foglalják el, sokszor megindul rajtuk a spontán erdősülés: a gyalogakác néven elhíresült faj a nagyvizeket kihasználva az ár segítségével szaporodik. A hullámtereken még mindig magas minőségű a szántóföldi terület, noha művelésük egyre kockázatosabb, nem gazdaságos, a hagyományos művelési formák eltűntek. A hullámtéri gazdálkodás egyik ága, a gyümölcstermesztés mára csaknem teljesen megszűnt a 2000-es évek kiugróan nagy árvizeinek hatására. Ma ugyan visszatepedni látszik a kedv a gazdáiba, de a termelés csupán családi léptéket ölt. Idővel a vegyszerek tiltása előrevetíti az ártéri területeken való vegyszermentes, ökológikus hasznosítású gazdaságok létesülését. A tiszai táj, ma már nem tekinthető elvadult erdőségnek. A szántók és galériaerdők tervezetten övezik a folyót, a növényzet sűrűsödései és ritkulásai szerepet játszanak, mindennek tervszerű szerep jut a folyó életében.

Lehetőségek

Jellemző jelenség az 1950-es 60-as évektől kezdve a hullámtéri kertes, üdülőtelkes területek megjelenése. A szegényebb rétegek engedhették meg maguknak, hogy elhagyott horgásztanyák átalakításait használják, a módosabb réteg esetleg saját építményeket emelt, kialakulnak itt is a hobbikertek és az üdülőövezet. Ezek egyre inkább bővültek, a 80-as évektől kezdve már tervszerűen, általában rendezési tervek alapján épültek, vonzáskörzetük kiterjedt 2-3 kistelepülésre és jellemzően a legközelebbi vidéki nagyvárosra. Jelenleg a Tisza-menti települések 30%-ban van hullámtéri üdülőterület, ami figyelembe véve a Tisza tagolt partvonalát és megközelítési lehetőségeit, jelentős mennyiségű üdülőhely. (lásd a készített katasztert a tanulmány mellékleteként)

A vidék és a folyó viszonyát az egy általam a többi jársági településnél behatóbban megismert helyen végzem, ez a 2200 fős, Tisza-menti Tiszapüspöki. A zsákfaluból Szolnokra és környező nagyvárosokba indítja az itt lakókat a munka, a helyben gazdálkodók száma viszonylag kevés. A településkép fejlődésre jellemző, hogy a mai töltések irányában növekedett a korábbi egyutcás telekosztás, a régi temető is erre található, melyet a később épült lakóházak körbefontak. A temető elhelyezkedéséből is következtethetünk arra, hogy valamikor a „mentett” oldal itt volt, s hogy a Tisza kanyarulatai változtak, a viszonylagos magas-ponton lévő településhez a mostani szántó területek felől kapcsolódott a vízfelület.

A falu jelenleg aktív kapcsolatot ápol a Tiszával, fontos állomások kapcsolódnak ide, melyek laza szimbiózisban állnak a település szövetével.

Ezek bemutatása a következőkben a feltárlás sorrendjében történik:

- ördögsekér tábor – mint a gátórházak hálózata egy részének izgalmas példája
- töltések építményei – mint az árteret szegélyező vadetető és a mentett oldali terménytárolók
- nyaralóterület – mint az nyaralók külön világa, szabályozott telkeken, egymáshoz néhol szorosan, másutt kevésbé szorosan
- strandterület – mint a fürdőzés kijelölt helye, ahol a partvonal kiszélesedik

a tábor nagyvíz idején

Első lépés – közelítés az ártérhez: Az ördögsekér tábor bemutatása

Az egyik valóban hatásos módszer és a fejlesztések létjogosultságának fokmérője a 20 éve folyamatosan működő Ördögsekér Környezetvédelmi Oktatóközpont tevékenysége. A tematikus programokat kínáló tábor szakemberek folyamatos jelenléte mellett, elsősorban gyermekcsoportok számára kínál lehetőséget, hogy tevékenyen ismerjék az ártéri ökoszisztémát. Nem csak a vízi élőhelyekre koncentrálnak, de erőteljesen támaszkodik a topográfiai adottságokra is. A falutól távol a település utolsó számított házaiba költözött be a tábor. Ez a házcsoport az egykori gátórház és melléképületei, az árterület mentett oldalán helyezkednek el. Ez a létesítmény kiváló alkalmat nyújt nem csupán a falu vonzáskörzetét jelentő 5-7 kistelepülés, valamint Szolnok és Törökszentmiklós városok közönségének, de távolabbi, szervezett, visszajáró diákcsoportok is látogatják a helyi lehetőséget, ilyenek madárgyűrés, a vízi sportok, az ártéri gazdálkodás megfigyelése. Fontos, hogy olyan lehetőség ez, ami a helyi értékekre épülő, a helyi lakosság identitását erősítő kezdeményezés. A táborvezetők elkötelezett munkája megkérdőjelezhetetlen, nyitottak, kíváncsiak a természetvédelemmel kapcsolatban kevésbé elhivatottak véleményére is. A környező településeken elvégzett kutatás („A mi Tiszánk - pályázat”)⁴ fogalomtérképet alkot három generáció (óvodáskorúak és kisiskolások, felnőtt korúak, legidősebb élő falubeliek) az életterületet leíró, a folyóval kapcsolatos fogalmak összegyűjtésével. A legizgalmasabb természetesen az, amikor mindhárom generációnál megjelennek azonos fogalmak, de a fogalmak szórása tekintetében a két idősebb korcsoport között érdekes szélsőségek is kiolvashatók:

- a gazdasági tevékenység (gyümölcs és szőlőtermesztés, vadkertek, faüszítés, stb. eltűnésben van
- a vízi közlekedés, faüszítés eltűnt, eltűnésben van, ezek a tevékenységek csak az emlékezetben maradnak fenn

A tábor a jó állapotban megőrzött gátórház és köré szerveződő parasztudvar melléképületeibe költözött. A térségben jellemző jelenség az árvízvédelmi szabályozások és szokásoknak megfelelően azok a gátórházak, melyekhez nem kapcsolódik közvetlenül valamilyen társult műszaki létesítmény (gépház, szivattyúház), egyszerűen elnéptelenedtek, hasznosításuk nem megoldott, s tekintve, hogy funkciójuknál fogva a szokott tanyasi, parasztudvari beépítésekkel eltérnek, hasznosításuk a későbbi fejlesztések egyik ága lehet. Hasonló és izgalmas kísérlet a bukaresti Teodor Frolu építész eszközrendszere, aki egyfajta folyóparti identitáserősítést kíván előidézni Ivan Patzaikin⁵ sportolóval közösen indított kezdeményezésével. A slowtourism eszközeit (táborszervezés, sporteszközök előállítás, túrák) összekapcsolja egy városi brand létrehozásával és ezáltal próbálja népszerűsíteni ezt az életmódot az urbanizált környezetben is. Frolu kapcsolódó infrastruktúráként úszó szálláshelyek megépítésével kívánja vonzóvá tenni a vízi turizmus ezen ágát. A kétségtelenül

⁴ <http://ordogszeker.info/elemekek/amitisz/index3.htm>

⁵ www.patzaikin.com

vonzó kezdeményezés, projektjei időről időre előkerülnek a nemzetközi Duna-konferenciákon, bár inkább érződik egyfajta ideiglenesség, ami inkább a figyelem felhívására hivatott eszközként jelenik meg a projektben. Felvetődik a folyó és az épületek közti távolságtartás tradicionális igénye, ami a Tisza esetében tapasztalati hagyományokat ölt. Vízpartra csakis a funkcionálisan elengedhetetlen építmények kerültek.

Második lépés – gyűjtés: az ártéri épített környezet megnyilvánulásai

Az ártér első (vagy utolsó) a településhez köthető építményei. Az említett gátórházak az átalakult munkavégzésnek köszönhetően néhol elnéptelenednek, funkciójuk megszűnik, átalakul. Helyüket több helyen átveszik a mérőállomások.

^elhagyott és eredeti funkciójukat betöltő gátórházak

>modern mérőállomás a Maros folyón

Átkelve a töltéseken a következő ártéri építmények a vadetetők. Változatos, funkcionális építmények.

Harmadik lépés – megpihenés

Az üdülőövezet bemutatása

Az ártéri legelőket elhagyva közeledünk egy sűrű nyár és akácerdő sávhhoz, jellemzően a védművektől távol, a vízhez közelebb létesültek. A nyári gát hiánya – tisztes távolból ugyan - lehetővé teszi a közvetlen kapcsolatot a folyóval. A terület karaktere osztott. Eltérő képet mutat a nyárfáktól megtisztított, egykori gyümölcsöskertes beépítés és az ártéri fák alá behúzódó, sűrű, aprótelkes beépítés. Ez a különbség alapvetően meghatározza a terület differenciált hangulatát. Az építmények karakterét tekintve jellemző a lábakra állított tömeg, s a különböző additív módon a házhoz tapasztott, a lábak közé szerkesztett tároló, zárható helyiség. Annak ellenére, hogy a folyó időről időre visszahódítja ezeket a beépített területeket, a spontán építkezés effajta jelei újra és újra megjelennek. Hézagolt téglarakások, deszkázatok, mutatják az ember térhódítási vágyait. A vágyak olykor elhalnak és a jellemzően tíz évente visszatérő nagyvíz tizedeli a házakat, afféle optimumon tartva a beépítés mértékét. Bár sok az elhagyott építmény, az utóbbi négy év az építési kedv fellendülését hozta a terület részére.

Archetípus

A jázságban fellelhető szárnyékok, halásztanyák nem tekinthetők igazán előképeiül ezeknek az építményeknek, hiszen alapvetően nem a népi építészet formakincsén alapulnak, de kétségtelenül érződik a vágyódás huszadik századi szelleme; jellemzőek a sátorházak. Nyolcvanas években épített hullámpalás tetők és nádtetők váltják a fémhulladékokból szerkesztett tartószerkezetű befejtetlen építményeket, melyek hétvégéről hétvégére épülnek tovább. Ezek szintén a „hajléképítés tiszta és őszinte példái”⁶.

Kitekintés

Ezen elvek átültetését gyakran tapasztalhatjuk a műépítészet és sajátkezű építés határmezsgyéjén mozgó alkotásoknak. Ezek a házak különösebb technikai újítások és bravúrok nélkülözésével épült nyaralók. Reto Gadola Architektur der Sehnsucht c. esszégyűjteményében foglalja össze a huszadik század nyaralóépítészetének kezdeteit és formálódását. Az újbrutalizmustól elforduló tervezőpáros Alison and Peter Smithson Upper Lawn Pavillion-jától (1959-1960) és Le Corbusier Cabanon-i nyaralóépületétől (1951-1952) datálja a modern nyaralóépítészet kezdeteit. Hangsúlyozza, hogy a házformálásnál az általánosságban vett kulturális beágyazottság és természeti környezet kiragadott, kitett szituációba emeli az alkotást, de a tervezés alapjait a szokásosnál is szigorúbban érvényesülnek a funkcionális igények.⁷ A kötet alkalmat nyújt, hogy tanulmányozzuk gyűjteményét, amely a 20 darab 1920-as és 1980-as évek közt épült Svájc területén épült házat mutat be az. Típustervektől, anonim alkotásokon át eljut a kortárs példákig. Erik Frieberger már 1936-ban ajánlott előregyártott acél típusterveket, hasonlatosan ahhoz a típusterv és pályázatok sorából álló mozgalomhoz, ami Magyarországon (Callmayer – Rojkó Hétfégi házak (1971) -ban Hófer Miklós, Farkas Tibor, Zalaváry Lajos típustervei, nyaraló tervpályázatok), mely hozzánk a 60-as és 70-es években ért el. Azonban kétségtelen tény, hogy ezek a típustervek többnyire állóvízi szituációkhoz készültek, nagyrészt a Balaton ébredező fürdőkulturáját hivatottak kiszolgálni, ártéri adaptációjuk kétséges lett volna. A vízmozgás tekintetében azonban a kitekintés a svájci gyűjtésre azért is nagyon tanulságos,

⁶ Bartha András: Sajátkezű építés a Balaton északi partján

⁷ Reto Gadola: Architecture der Sehnsucht (2013, 31)

mert itt a nyaralóépítészet tekinthető a hajléképítés egy olyan kitüntetett ágának, ahol az épített környezet és a természeti környezet egybeolvasztásának leginkább kompromisszumkész módozatai valósulnak meg. Ráadásul az itteni viszonyok miatt az építmények persze egészen más minőségben tapasztalják meg a vízközelséget, olykor bűvópatakok szegélyeinél, olykor morotvák partján, nagyobb tavak partján, de a vízzel való kompromisszumkötés a téri visszafogottsággal és a részletek egyszerűségével párosul.

képek:

-Heidi und Peter Wenger: Trigon nyaraló 1976 / átépítés előtt és átépítés után

(kép1, kép2)

-Paul Artaria, Karl Zeaeslin: nyaraló, Thun 1920-1921

(kép3, kép4)

-Paul Artaria: nyaraló, Thun 1920-1921

(kép5, kép6)

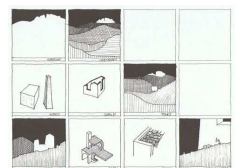
Negyedik lépés – találkozás a folyóval

A strandterület bemutatása

A strandterület a folyó kiemelten jó minőségű vízű folyószakaszán van, ez sétánk végállomása. A terület jelenlegi megosztása a következőképp alakul: egy önkormányzati tartósbérlet keretén belül bérbevett gimnáziumi tábor helye és a szabad strand oszt itt meg közös partot és árterületet. A strandot a folyó partromboló szeszélyeinek megfelelően építik újjá olykor, alkalom adtán közösségi események színtere és egy különlegesen kellemes tiszavirágzás megfigyelőhely. Egy átfogó koncepció kiemelten jó minőségű strandterületet hozna létre és mivel minden évben történik valami, ha ugyan a fejlesztések eszköztára nem feltétlen bő, de alkalmasint befolyásolhatja az egész település közösségének fejlődését.

lábjegyzet az előző félévhez:

A kutatás első félévében a topográfia felől közelítettem a problémakörhöz, azt vizsgálva, vajon milyen szempontok érvényesülnek és a hagyományos értelemben vett műépítészet tervezési metodikájába hogyan épül be a környezet topografikus értelmezése. Az egyik legfontosabb körbejárt fogalom a horizont volt. Ezért is izgalmas rátalálás most Gadola említései: Olgiati első vázlatai. Olyan vázlatok ezek, ahol még nem fogalmazódik meg a program, csupán a környezet leképezései nyilvánulnak meg a papíron olykor házformát (nyaralót) öltve. Az első képkockák leképezései mindig a horizontot próbálja rajzi értelemben megfogalmazni. Hogyan lehetne az árterületek horizontját közelíteni? Somogyi Győző grafikus és festőművész a hetvenes években páratlan vállalkozásba kezdett. Grafikai értelmezésében a dombok tetejéről, falutornyokból rajzolva képzett tájrajzokat, a település és az ég találkozásairól. Az ő módszere kiegészítve a mai kor vívmányaival adhat alkalmat és eszközt a horizont építész rajzi értelmezésének, mely feltárja a folyó és település rejtett, csak távolból szemlélhető összefüggéseit.

A kutatás lehetséges folytatása: a koncentrált területen elvégzett állomások vizsgálata és rajzi értelmezése jó eszközrendszernek bizonyul további, a kataszterben szereplő ártéri terület vizsgálatára, az adott ártér és település viszonyának összehasonlítására. Távlati tervként felmerül az össze itt szereplő terület feldolgozása hasonló formában.

2014.június

Nagy Balázs

felhasznált irodalom:

- Architectur der Sehnsucht

Szerző: Reto Gadola

- Dincolo de oras , Beyond the city

zeppelin kiadó, tematikus kiadvány

- Hétféji házak-nyaralók

Szerző: Callmeyer Ferenc, Roykó Ervin

- A víz kultúrája, Studia Folkloristica et Ethnographica 55

Szerző: Bartha Elek, Keményfi Róbert, Lajos Veronika

in: Andrásfalvy Bertalan: Víz és társadalom a magyar történelemben 13-38. old

Mód László: Alkalmazkodási stratégiák az ártéri gazdálkodásban a folyószabályozások

- A Tisza néprajza, ártéri gazdálkodás a tiszai alföldön

Szerző: Bellon Tibor

- Hidak mentén a Tiszán

Szerző: Gyukics Péter

- Vízügyi történeti füzetek 8-9. – A közép-Tiszavidék vízügyi múltja I-II.

Szerző: Károlyi Zsigmond, Nemes Gerzson

internetes források:

- Kósa Károly, könyvtáros Szolnok

<http://www.blogger.com/profile/06327684059540347249>

- Vidék és Budapest - három tézis és a paradigmaváltás hat javasolt lépése

Szerző: Dr.Rigó Mihály:

<http://epiteszforum.hu/vidék-es-budapest-három-terzis-es-a-paradigmaváltás-hat-javasolt-lépése-1-resz1>

- internetes adatbázisok, térképek:

<http://geo.kvvm.hu/tir/viewer.htm>

<http://floods.jrc.ec.europa.eu/flood-risk.html>